

Conferința "Denumirea Banatului în epoca modernă (sec. XVIII - XX): *Banatus Timisvariensis* vel *Banatus Temesiensis* ?" a fost susținută ca invitat al Universității Populare a Forumului Democrat al Germanilor din Timișoara pe 29.10.2008.

O variantă prescurtată a acestei conferințe a fost susținută drept comunicare în cadrul celei de-a II-a Sesiuni Internaționale de Comunicări "Banaterra" organizată de Asociația "Proiectul Rastko - România" din Timișoara (14.11.2008).

Bună ziua. Mă numesc Sorin FORȚIU. Sunt jurnalist și chiar dacă acum, temporar, nu profesez această meserie, eu tot ziarist mă consider. Azi am să vă vorbesc despre

Denumirea Banatului în epoca modernă (sec. XVIII - XX):

***Banatus Timisvariensis* vel *Banatus Temesiensis* ?**

Dar înainte de toate aș dori să mulțumesc public gazdei noastre din această după-amiază; doamna Alexandrina PAUL, cea împreună cu care s-a organizat această manifestare și care mă va ajuta cu suportul tehnic pentru a proiecta în bune condiții pozele¹ pe care le-am pregătit drept suport al conferinței mele.

Mulțumiri se mai cuvin și tuturor celor prezenți aici pentru interesul arătat acestui subiect. Prin aceasta ați dovedit respect și dragoste pentru *Banatul istoric*, acest teritoriu mărginit la nord de râul Mureș, la vest de râul Tisza, la sud de fluviul Dunărea și la est de munții Carpați.

Vă mulțumesc tuturor !

Oricât ar părea de ciudat, problemele ridicate de denumirea *Banatului* istoric, nu și-au găsit încă o rezolvare satisfăcătoare, completă și definitivă în istoriografie. În istoriografia bănățeană de limbă română s-a încetățenit opinia că denumirea de *Banat de Timișoara / Timișan*, din care, prin contracție, ar fi rezultat ulterior numele de *Banat* a apărut doar în 1698-'99, fiind legată direct de actele tratatului de la Karlowitz, iar Luigi Ferdinando, conte MARSIGLI ar fi nașul ei. Această opinie poate fi urmărită ca un fir roșu, încă din zorii istoriografiei bănățene și până azi: PESTY Frigyes (1868) - SZENTKLÁRAY Jenő (1879) - Patriciu DRĂGĂLINA (1900) - I. D. SUCIU (1981) - Ioan HAȚEGAN (1997, 2003). Încă și acum în istoriografia mondială, dar și în cea bănățeană de limbă maghiară, **teoria** cea mai des întâlnită este aceea că numele de *Banat* pentru această regiune a apărut doar **după** pacea de la Passarowitz (21.07.1718).

Anul trecut² am arătat că denumirea de *Banatus Timisvariensis* a fost folosită deja în 1685, cu 15 ani mai repede decât se știa (1698-'99) și într-un cu totul alt context istoric decât se credea (adică, la începutul Marelui Război contra Otomanilor / Războiul Ligii Sfinte (1683-'99)³ și nu la sfârșitul acestuia). De atunci, studiile mele s-au concentrat asupra perioadei 1683 - 1920.

¹ din păcate, retroproiectorul nu a mai fost găsit iar cele 82 de poze pregătite nu au fost folosite! :-)

² în cadrul conferinței publice *Despre prima atestare a denumirii Banatvs Timisvariensis (1685)* susținute ca invitat al Universității Populare a Forumului Democrat al Germanilor din Timișoara pe 21.02.2007. Cu câteva luni înainte publicasem deja studiul *Despre prima atestare a denumirii Banatvs Timisvariensis (1685)*, în revista *Analele Banatului*, S.N., Arheologie - Istorie, nr. XIV, 2 (Istorie Medie, Modernă și Contemporană), Editura Mirton, Timișoara, 2006, 436 pg., ISSN 1221-678X; p. 67-113 + o hartă.

³ cunoscut și drept Der Grosse Türkenkrieg (l.g.) / Szent Liga törökellenes háborújában (l.m.) / the War of the Holy League sau The Great War on the Turks (l.e.). Războiul se va încheia cu semnarea păcii de la Karlowitz (26.01.1699).

Drept **metodă de cercetare** am recurs la întocmirea, pe baze cronologice, a unui **documentar** în care am arătat numele exact al regiunii, anul în care acest nume a fost folosit precum și sursa acestei informații. Drept **surse de informații** am apelat, în principal, la **surse documentare primare**, numite în teoria și filozofia științei *Primärquellen* (l.g.): hărți din sec. XVII-XX, documente originale ale administrației bănățene (locale și centrale) precum și la opere literare princeps, sau chiar aflate încă în manuscris, aparținând perioadei respective. În toate cazurile s-a citat forma inițială a informației și nu forma prelucrată, cea care este eventual oferită în diferite lucrări de istorie. Selecția hărților și documentelor de epocă a respectat criteriul nominalizării numelui regiunii bănățene⁴. Astfel, s-a format a **bază de date** care conține în acest moment **550** de surse documentare primare acoperind perioada 1683-1920 (**130** - 1683-1718; **252** - sec. XVIII; **168** - 1800-1920). Estimez că **peste 75% din acestea sunt surse inedite** pentru cultura română. Adică, ele sunt încă necunoscute ori nu au fost valorificate în niciun fel în cadrul culturii române.

Cercetările mele, care s-au concretizat deja în finalizarea a **5 studii distincte**⁵, pot fi citite pe Internet la adresa <http://www.banat.ro/nume.htm>

Încă de la începutul cercetărilor m-a trezit în fața unei **întrebări fundamentale**: cum s-a numit regiunea noastră: *Banat de Timișoara* sau *Banatul Timișului* ? Pentru că nu este același lucru; prima denumire se referă orașul *Timișoara* (*Temesvár*, *Temeschburg*) iar celălalt nume conține *Timiș* / *Temes* (râul, comitatul, regiunea). De aici și denumirea conferinței de astăzi: *Banatus Timisvariensis* vel *Banatus Temesiensis* ?

Sunt dator cu o explicație referitor la acest titlu; în limba latină există mai multe echivalențe pentru conjuncția *sau* (l.r.) / *oder* (l.g.): *vel*, *si vis* sau *aut* dar acestea au înțelesuri diferite din punct de vedere logic. În termeni logici, *aut* înseamnă *sau A (și numai A) - sau B (și numai B)* iar *vel* arată că poate fi *A sau B* fără a implica însă și unicitatea existentă în cazul lui *aut*.

Deci, *Banat de Timișoara* sau / și *Banatul Timișului* ? Această întrebare nu este deloc superfluă după cum pare la prima vedere. De exemplu, în 1879 istoricul preot SZENTKLÁRAY Jenő afirma categoric, în cartea sa *Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből*, că din 1716 *hatvanhárom évig vagyis 1779-ig viselte a tartomány a „Temesi Bánság” nevezetét* după ce, cu doar o propoziție mai înainte, menționase că este vorba de *Temesi vagy Temesvári Bánság*. Majoritatea istoricilor bănățeni din a doua jumătate a secolului XIX – Leonhard BÖHM, Johann Heinrich SCHWICKER, PESTY Frigyes etc. – vorbesc aproape exclusiv de *Banatul Timișului* iar acest fenomen reverberează chiar și în prima jumătate a secolului XX.

⁴ am ignorat toate hărțile pe care regiunea bănățeană nu este identificată onomastic.

⁵ în ordinea lor cronologică aceste sunt:

- Despre prima atestare a denumirii *Banatus Timisvariensis* (1685)
- Denumirea Banatului la cumpăna sec. XVII-XVIII
- Denumirea Banatului - percepția otomană oglindită într-un document inedit din 1700
- Banatus Timisvariensis* vel *Banatus Temesiensis* ?
- Denumirile Banatului în secolul XIX.

În 1977, Petru RADU și Dimitrie ONCIULESCU susțineau că ... *austrieii* (sic!) ... *vor administra un timp*, (regiunea -n.m.) *separat de Ungaria, ca un domeniu al coroanei, numit „Banatul Timișan”*... pentru ca în fraza următoare ei să scrie despre *Landes-Administration des Temesvarer Banats*.

În 1997 / 2003, istoricul Ioan HAȚEGAN, concitadinul nostru, afirma că ... *numele de „Banatus Temesvariensis” (Banatul Timișoarei), (a fost) modificat ulterior în „Banatus Temesiensis” (Banatul Timișan) iar Prin contracție, s-a ajuns mai apoi la forma simplă Banat*. Dar, după cum vom vedea, lucrurile nu stau deloc așa !

Fără temei, de mai bine de 20 de ani, Costin FENEȘAN susține că avem de-a face chiar cu "*Țara Banatului*" iar acest concept / nume este preluat necritic nu doar de istoricul timișorean Ioan MUNTEANU⁶ sau de lucrarea *Cronologia județului Timiș*⁷ dar, implicit, este asimilat – și astfel certificat drept adevărat! – chiar și de academica *Istoria Românilor*⁸ ! Să ne mai mirăm deci că denumirea, în fapt inexistentă!, de *Țara Banatului* a ajuns deja (nemeritat!) și în manualele școlare⁹ ?

Toate acestea sunt doar câteva din prea multele exemple posibile a fi citate pentru a arăta și sublinia **confuzia** existentă în jurul acestei probleme; de fapt, **cum s-a numit în trecut Banatul istoric ?**

La sfârșitul sec. XVII, Banatul era sub dominație otomană de aproape 150 de ani. În anul 1552 fusese cucerită zona de câmpie a Banatului pentru ca zona de munte să fie de asemeni integrată Imperiului Otoman în 1658. Într-un ultim efort, trupele otomane asediează Wien în 1683. Sunt resprinse și din acest moment otomanii se retrag continuu până în 1699 când se va semna pacea de la Karlowitz. În tot acest timp, cunoștințele occidentalilor despre zona bănățeană au fost mai mult decât precare. Acest lucru se poate vedea cel mai bine dacă analizăm câteva dintre hărțile realizate în Occident la sfârșitul sec. XVII - începutul sec. XVIII. De exemplu, pe o hartă¹⁰ intitulată *Le Royaume de Hongrie et les Etats qui ont esté sujets et dependans de sa Couronne ...*, este reprezentat și *Beglerbeglicz ou Gouvernements de Temeswar*. *Beylerbeyilik*-ul a fost cea mai mare unitate administrativă a Imperiului Otoman. *Beylerbeyilik*-ul Timișoarei a fost înființat de otomani în 1552 și a existat faptic până în 1716. Puteți observa pe această hartă ce precare erau încă cunoștințele geografice despre regiunea bănățeană; Timișoara este situată încă pe râul Timiș iar râul Bega curge paralel cu râul Tisza. Și cum autorul ei, Nicolas SANSON d'Abbeville *cel bătrân*, a fost un cartograf celebru la mijlocul sec. XVII, considerat chiar *părintele cartografiei franceze de specialiști*, aceste reprezentări

⁶ Ioan MUNTEANU, Rodica MUNTEANU, *Timișoara: monografie*, Ed. Mirton, Timișoara, 2002, 572 pg. + 3 hărți, ISBN 973-585-650-6; p. 68.

⁷ *Din cronologia județului Timiș*, Vasile DUDAȘ (coordonator), Ioan HAȚEGAN, Sorin BERGHIAN, Constantin C. GOMBOȘ, Mariana CERNICOVA & all, Editura Marineasa, Timișoara, 2004, 516 pg., ISBN 973-631-134-1; p. 120.

⁸ *Istoria Românilor*, vol. VI - *Românii între Europa clasică și Europa luminilor (1711-1821)*, Paul CERNOVODEANU, Nicolae EDROIU et all, Academia Română - Secția de Științe Istorice și Arheologie, Editura Enciclopedică, București, 2002, ISBN 973-45-0381-2, 973-45-0428-2 (vol. VI), 1072 pg. + 64 p. (reproduceeri) + 15 planșe (genealogice și tabel); la p. 377 se acceptă traducerea *Landes-Administration* drept *Administrația țării*. Această traducere defectuoasă îi aparține istoricului bănățean Costin FENEȘAN.

⁹ *Istoria Timișoarei. Manual opțional pentru elevii gimnaziilor timișorene*, Prof. dr. Ioan HAȚEGAN, Cercetător științific I Academia Română - Timișoara, Prof. dr. Cornel PETROMAN, Inspector școlar general adjunct, Inspectoratul școlar Timiș, Ediția I-a, Volumul I, Editura Banatul, Seria Didactica, nr. 1, Timișoara, 2008, 150 pg., ISBN 978-973-88512-0-8 (Vol. 1. ISBN 978-973-(sic!)88512-1-4); 64, 90.

¹⁰ publicată în 1673 de Alexis Hubert JAILLOT și urmașii lui Nicolas SANSON d'Abbeville, *cel bătrân*.

deformate ale zonei vor supraviețui mult timp după moartea sa (1667) pentru că harta a fost republicată în 1692, 1706 și 1717. De fapt, toate cunoștințele cartografice occidentale de la sfârșitul sec. XVII referitoare la zona bănățeană erau încă la nivelul de reprezentare realizat de vienezul Wolfgang LAZIUS¹¹, cel care a creat a doua hartă a Ungariei în 1556. Harta lui Lazius a fost "preluată" de Abraham ORTELIUS în 1570. Până în 1641, Ortelius și urmașii săi vor publica 8175 de exemplare (o cifră enormă pentru acea vreme!) ale acestei hărți în 29 de ediții succesive. Deci, după 154 de ani de dominație otomană, putem spune că zona bănățeană era o *terra incognita* pentru occidentali. Și aici includ și Casa de Habsburg pentru că aceasta nu a avut nici un contact direct¹² cu realitățile zonei bănățene între 1604-1685.

În acest context întunecat de necunoaștere a apărut și denumirea de *Banatus Timisvariensis* în 1685. Dar de ce și de unde Banat de Timișoara ? Pentru că noi știm că un asemenea *honor*¹³ nu a existat în cadrul regatului medieval ungar până în 1525.

Printre lucrările contelui Luigi Ferdinando MARSIGLI depozitate la *Biblioteca Universitaria di Bologna* se află și două manuscrise: *Primo Abbozzo del Compendio Storico dell'Ungaria, per servire d'introduzione al Trattato Acta executionis pacis* (în limba italiană) și traducerea acestuia în latină: *Epitome Historicum Regni Hungariae, sive Prodromus et Introductio ad Acta Executionis Pacis Carlowicensis*. Încă din 1906 se știe că Marsigli a scris aceste texte drept introducere la preconizatul său proiect de publicare a tuturor documentelor referitoare la acțiunile diplomatice posterioare semnării păcii de la Karlowitz, inclusiv cele legate de activitatea comisiei mixte imperialo-otomane de trasare a noii granițe pe care a condus-o ca reprezentant imperial. Titlul acestui volum urma să fie *Acta executionis pacis*. Din păcate, asemeni altor proiecte marsigliene, nici acesta nu a fost finalizat și aproape totalitatea manuscriselor și documentelor sale încă își așteaptă editarea la mai bine de 300 de ani de la scrierea lor. Datarea celor două manuscrise ridică probleme aparent fără soluție dar anumite indicii circumstanțiale permit totuși o datare aproximativă ~1717-'19. Probabil că varianta în limba italiană a fost scrisă mult mai devreme iar în perioada 1717-'19 ea a fost tradusă în limba latină și această variantă a fost pregătită pentru a fi tipărită. În aceste două manuscrise¹⁴ se află ascunsă și **prima explicație** [**inedit**] referitoare la originea numelui regiunii noastre (citez): *Ungaria ... subdividono in Parti superiori, ed inferiori, e queste ultime erano governate da un Bano causa del nome del Banato di Temisvar* (l.it.) pentru că *Banus Temisuarini residebat* (l.l.). / *Ungaria era divizată într-o parte superioară și una inferioară. Aceasta din urmă era condusă / guvernată de un Ban de unde și numele de Banat de Timișoara pentru că Banul rezida la Timișoara.*

¹¹ în decursul carierei sale, Wolfgang LAZIUS a fost și curator al colecțiilor imperiale și istoricul oficial al împăratului Ferdinand I de Habsburg.

¹² cred că putem ignora sporadicele solii care treceau prin Timișoara în drumul lor spre Istanbul.

¹³ i.e. Banat de Timișoara. Pentru explicarea conceptului de *honor* în regatul medieval ungar, vezi Pál ENGEL, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale 895-1526*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2006, 392 pg. + 7 hărți, ISBN-10 973-7867-63-7, ISBN-13 978-973-7867-63-6; p. 11, 100, 178-181.

¹⁴ ambele sunt importante pentru că doar din coroborarea lor obținem întreaga informație.

Contele Marsigli a fost un autodidact, cu realizări notabile ca și cartograf, geograf, naturalist, astronom, diplomat etc. Cariera lui științifică s-a întrepătruns cu cea militară pentru că încă de la începutul războiului (1683) s-a înrolat drept voluntar în armata imperială ajungând chiar *Generalfeldwachtmeister* / general-maior (24.01.1700). În urma tratatului de la Karlowitz, Marsigli devine responsabilul imperial în comisia mixtă de trasare a noului hotar (~800 km) cu Sublima Poartă, din Croația și până în Banat. Această activitate a durat 2 ani iar Marsigli a avut ocazia să reviziteze Banatul unde se află între septembrie 1700 și martie 1701. Iernezează în tabăra de la confluența râului Bistra cu Timișul și chiar descoperă cu această ocazie anticul oraș roman Tibiscum. Tot el a cercetat științific, în premieră, castrul de piatră de la Drobeta și a ridicat planul lui și al așezării civile de aici¹⁵. În 1704, Marsigli a scris primul tratat științific despre Dunăre – *Danubius Pannonico-Mysicus ...* –, care a fost publicat doar în 1726. Și în această lucrare Marsigli afirmă că (citez): *Bannat de Temeswar, ainsi appelé d'une Forteresse du même nom / Banatul de Timișoara*, (este - n.m.) *astfel numit după o fortăreață cu același nume*.

Chiar dacă Marsigli a fost cel mai bine informat savant al epocii sale cu privire la zona bănățeană, explicația lui despre *Banato di Temisvar* este confuză și greșită. În regatul medieval ungar a existat o *parte superioară* (*Partium Regni superiorum*) încă din sec. XIII (cu prima atestare documentară în 1299) dar *Partes regni Hungariae inferiores* este databilă doar de la sfârșitul secolului XIV (prima atestare documentară fiind în 1390). De-a lungul timpului, această *parte inferioară* nu a fost condusă de un ban de **Timișoara**¹⁶ ci de un *generalis Capitaneus*¹⁷. Probabil, confuzia marsigliană¹⁸ apare deoarece mai mulți comiți de Timiș – de ex., Filippo Scolari (Pipo d'Ozora) între 1408-'09, Ioan (Iancu) de Hunedoara între 1441-'43 și 1445-'46 și alții¹⁹ – au cumulat *honor*-ul de comite de Timiș cu cel de ban de Severin. Mai mult, Marsigli credea că *il Comitatus di Severin*, (este -n.m.) *parte del Banato di Temiswar*. Cum cetatea Severinului nu mai exista la începutul sec. XVII, pentru că fusese cucerită și distrusă de turci în 1525, Marsigli¹⁸ a crezut probabil că sediul banului de Severin nu putea fi decât în cetatea Timișoara.

[**inedit**] Deci, peste/în timp, **numele Banatului de Severin s-a transformat în Banat de Timișoara din cauza unei confuzii / greșeli** în legătură cu cetatea în care rezida banul !

Aceasi confuzie o regăsim și în 1734. La sfârșitul aceluși an, Johann Andreas, Graf von HAMILTON, noul conducător militar și civil al Banatului²⁰, era așteptat la Timișoara pentru a-și prelua prerogativele. Pentru informare lui s-a compus *Chorographia Banatus Temessiensis sub auspiciis*

¹⁵ asemeni pentru castele de la Pančevo, Kuvin, Orșova, Mehadia și cele de pe insulele dunărene Sapaja și Ada-Kaleh.

¹⁶ acest *honor* **nu** a existat în decursul istoriei regatului medieval ungar.

¹⁷ *Partium Regni Hungariae inferiorum generalis Capitaneus* (1548).

¹⁸ probabil și L. F. Marsigli a preluat această explicație din cercurile administrative și militare habsburgice.

¹⁹ aici se ascunde un alt studiu care încă nu este finalizat.

²⁰ vă rog să observați pe hartă că între 1718-'39 Banatul a avut o extensie teritorială la sud de Dunăre; este vorba de oficiile administrative Golubac și Negotin – 8 districte și 13 sate haiducești – cu un total de 127 de sate.

novi gubernatoris edita. Autorii acestui raport au fost oameni extrem de bine informați relativ la zona bănățeană:

-Franz Leopold Anton PONZ, Freiherr von ENGELSHOFEN, care era în Banat din 1717, în 1727 devine comandantul cetății Panciova iar între 1732-'40 este comandantul cetății Timișoara,

-Johann Florimund BAUMBERG, arhivar al Camerei Aulice din Wien, și

-Johann Jakob Benedikt, Freiherr von NEFFZERN despre care știm că în 1730 se ocupa de taxele vamale din Banat iar între 1731-'40 este consilier administrativ al Banatului la Timișoara.

În acest raport se oferă explicații importante referitoare la motivul pentru care regiunea se numește Banat (citez din capitolul):

"Structura exterioară a ținutului

Cât timp a fost Banatul în mâinile turcilor. În urmă cu 165 de ani (i.e. 1569), *Bannath Temesvaer* a aparținut regatului ungar (*Königreich Hungarn*), însă în anul 1552 a ajuns sub stăpânire turcească și a rămas astfel până în anul 1716, când a fost recucerit de trupele imperiale biruitoare, fiind apoi încorporat complet în Casa Princiară Austria (*durchlauchtigsten Hauß Oestereich*), în anul 1718, după încheierea păcii de la *Passaroviz*. ...

De ce poartă denumirea de Banat. În vechime acest *Szeveriner Comitat* a trebuit să servească ca și avanpost principal împotriva invaziei dușmanilor și, de aceea, conform informațiilor istorice, Comitele (*Ober Gespan*) sau *Supremus Comes* al acestuia (adică, al Comitatului de Severin -n.m.) era cinstit cu o distincție deosebită (*besonderen Distinction*) împreună cu (*mit dem*) titlul de *Banni* (sic! dar chiar *besonderen Distinction* era cea de *ban* -n.m.), așa cum astăzi (adică, în 1734 -n.m.) mai obișnuiesc să fie *Banni Croatiae*.

Însă, după ce *Szeveriner Comitat* ... a fost supus de puterea popoarelor barbare (i.e. a turcilor otomani -n.m.), ba chiar distrus de pozițiile ferme ale acestora, și, în consecință, protecția de graniță propriu-zisă a revenit *Temescher Comitat*, *per translationem*, *Obergespan*-ul (de Timiș -n.m.) a preluat de la acesta (i.e. de la *Obergespan*-ul de Severin -n.m.) numele de *Banni*, iar ținutul denumirea de *Bannatus*".

Trebuie să remarcăm că și explicațiile oferite în acest raport abundă în **inexactități**. Astfel, zona bănățeană nu a aparținut regatului medieval ungar până în 1569 sau 1552 (autorii documentului au rămas corigenți la matematică!) pentru că regatul ungar fusese practic desființat prin cucerirea cetății Buda în 1541 iar la acea dată (1552) Banatul aparținea deja de principatul autonom al Transilvaniei. Și nu toată regiunea bănățeană a ajuns sub stăpânire otomană în 1552 ci doar câmpia Banatului; zona montană a fost cedată Sublimei Porți doar un secol mai târziu (în 1658).

Deci, autoritățile habsburgice din 1734 credeau că *Ober Gespan*-ul de Timiș s-ar fi numit și ban. Confuzia apare probabil deoarece, cum am văzut deja, **anumiți** comiți de Timiș cumulau *honor*-ul de comite de Timiș cu cel de ban de Severin. Banatul de Severin / *Szörény Bánság* (l.m.) a dispărut

doar în 1525 după ce otomanii cuceresc cetatea Severinului și demnitatea de ban de Severin apune (oricum ea era deja în "amurgul" ei!). Comitatul Timiș este cucerit de otomani abia în 1552. Dar, între 1524-'52, nu a existat nici un comite de Timiș care să fi fost în același timp (chiar și *in spe!*) și ban de Severin. Autoritățile habsburgice considerau că teritoriul delimitat de Mureș-Tisza-Dunăre-Munții Carpați se numise și înainte de 1552 tot *Temeswarer Bannat*. Dar acest lucru este fals! Cum fără nici un temei, pentru că nu există nici o dovadă în acest sens, este și opinia lui Francesco GRISELINI consemnată în prima monografie a Banatului²¹, publicată în 1779: "... ținuturile timișene ori Banatul Timișoarei – numire care începu de atunci (i.e. din 1617 susține Grisellini, dar, în fapt, este vorba de 1615²² -n.m.) să devină cea obișnuită – ...".

În acest moment, **prima atestare a denumirii Banat (de Timișoara / Timișului) este din 1685**²³.

Un **alt document** conține o foarte interesantă explicație a ceea ce înțelegeau autoritățile vieneze prin Banat în 1760. Acest *Banater Landesbeschreibungen* a fost înaintat împărătesei Maria Theresia de către Camera Aulică și i-a servit apoi drept documentare și împăratului Joseph II cu ocazia primei sale călătorii în Banat în 1768. În *Banater Landesbeschreibungen*, sub titlul de *Gründlicher Bericht von dem Temeswarer-Bannat und desselben dermaliger Systemal-Verfassung* (Expunere detaliată privind Temeswarer-Bannat și structura sistematică de odinioară a acestuia), găsim:

"§ I. Despre originea și denumirea acestui ținut (Land)

Din istorie este binecunoscut faptul că, așa-numitul *Temeswarer Bannat* făcea parte din vechiul regat al Daciei, că romanii au cucerit acest ținut sub împăratul Traian, că apoi au fost însă izgoniți de huni, la fel ca din întreaga Panonie, deci și din ținutul de pe Timiș (*Bezirk an der Temes*), și, în plus, aceste fapte sunt atestate de multe vestigii și monumente romane antice. După ce vechii regi (*Könige*) din Ungaria și-au împărțit vasta împărăție (*Reich*) în mai multe regate și provincii mici, și acest ținut (*Land*) a ajuns sub conducerea unui propriu ban sau comite (*eigener Bannus oder Comes*), de la care ban (*Banno*), precum și de la râul Timiș ..., și-a primit ținutul numele de *Temeswarer Bannat*, deși autoritățile aulice și regionale ungare de azi obișnuiesc să-l denumească doar *Districtum Temessiensem* (l.l.; Districtul Timișean)".

Deci, dacă până în 1760 toate sursele afirmă că Banatul de Timișoara își luase numele de la cetatea Timișoara, pentru prima dată se pare că râul Timiș este cel care oferă numele său banatului. Dar, în acest caz, regiunea ar fi trebuit să se numească în limba germană *Temeser Bannat* și nu *Temeswarer Bannat*! În fapt, aici avem un exemplu clar al unei **dihotomii** despre care voi vorbi puțin mai târziu. Trebuie să mai observăm că autoritățile habsburgice pun semnul de identitate între *ban* și *comite*. Acest lucru nu este inedit ci doar surprinzător. Încă din 1695, găsim identitățile *ban* ≡

²¹ Franz GRISELINI, *Versuch einer Politischen und natürlichen Geschichte des temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte, Wien, im Verlage den Johann Paul Krauß, I-II Theil, 1780²¹, VI + 301 + 135 pg. + 8 planșe + 1 hartă; p. 96.*

²² contextul explicativ oferit de Grisellini este confuz. În fapt, tratatul de la Wien s-a semnat pe 14.07.1615. Prin acesta, Matthias I de Habsburg a prelungit, pentru încă alți 20 de ani, pacea cu Imperiul Otoman încheiată la Žitva / Zsitvatorök (1/11.11.1606).

²³ și nu sunt multe șanse ca această datare să fie anterioară acestui an pentru că, din 1604 și până în anul 1685, Casa de Habsburg nu a fost direct implicată în această zonă.

comite (suprem în acest caz) și *comitat* $\equiv$ *Banat* în memoriul de protest al nobililor severineni adunați la Binținți (25.01.) contra numirii baronului *Michaëli SZÁVA* (de Șard) și a contelui *Laurentium PEKRI* (PEKRY de Pekrovina) drept *supremum* (sic!) *comitem* ai Severinului și în confirmarea acestui memoriu în fața capitlului de la Alba Iulia, unde o delegație a acestor nobili a exprimat (9.06.) un protest oficial solemn. Dar cele două demnități / *honor-uri* nu sunt (nu pot fi!) identice. Dar acesta este deja un alt subiect²⁴.

Să ne ocupăm acum și de al doilea element din titlul conferinței: *Banatus Temesiensis* / *Banatul Timișului*. *Temes* (l.m.) este numele râului și comitatului medieval ungar – (*vár*)*megye* (l.m.) – Timiș. În mod normal, ne-am fi așteptat ca numele Banatului să provină direct de la râul Timiș dar explicațiile, care sunt oferite repetat în secolul XVIII, – *tractus Temesiensis, qui vulgo Bannatus dicitur* (26.03.1779), *Districtum Temesiensem, inde a pluribus retro annis nominee Banatus compellatum* (23.04.1779) – indică surprinzător regiunea²⁵ Timiș drept componentă a numelui *Banatus Temesiensis*.

Numele *Banatus Temesiensis* apare, în premieră²⁶, doar în septembrie 1698, în timpul tratativelor de pace pentapartite de la Karlowitz dintre *Sacra Liga*²⁷ și Imperiul Otoman. În varianta scrisă în limba latină a *Proiectului propus de plenipotențiarilor imperiali* ... apare și textul *Post Begha fluvius Temesiensem Banatum ab Hungaria separet*, ... după cum a fost el menționat de ambasadorul venețian la Istanbul superiorilor săi. În schimb, în traducerea acestui text în limba italiană apare *Banato di Temesvar*. Ambele documente fuseseră găsite în *Arhiva de Stat din Veneția* de către Eudoxiu de HURMUZAKI, cel care le și publică în 1886. Se observă lesne că, din momentul în care apare pentru prima dată menționat *Temesiensem Banatum* (Banatul Timișului), apare și o **dihotomie onomastică**²⁸; în textul în limba latină avem *Temesiensem Banatum* (Banatul Timișului) iar în traducerea în limba italiană apare *Banato di Temesvar* (Banatul de Timișoara). Doar în noiembrie 1717, vom regăsi din nou acest *Banat al Timișului*, dar de data aceasta sub forma *Temeser Banats* existentă în limba germană.

În 1775, deci după aproape un secol de la apariția numelui *Banatus Timisvariensis*, dihotomia *Banatul Timișoarei* versus *Banatul Timișului* încă persistă chiar și la cel mai înalt nivel al administrației bănățene. Iar dovada clară este un document oficial din 12.09./10.10.1775 în care ambele forme – *Temesvarer Bannat* (l.g.) și *Bannatus Temesiensis* (l.l.) – sunt folosite concomitent de administrația bănățeană, de parcă cele două nume ar fi echivalente la nivel terminologic iar această echivalență este ceva normal și de la sine înțeles.

²⁴ care va fi tratat într-un alt studiu aflat deja în lucru.

²⁵ comitatul, districtul.

²⁶ chiar dacă nu are relevanță absolută, **statistica** ne arată că doar în circa 12% din cazuri, din cele peste 250 de surse documentare primare nominalizate în studiul meu pentru sec. XVIII, am regăsit denumirea de *Banatul Timișului* (*Banatus Temesiensis* / *Temeser Banat*).

²⁷ Liga Sfântă a fost formată din Casa de Habsburg / Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană, Polonia, *Repubblica di Venezia* și Rusia

²⁸ în logică dihotomia înseamnă diviziunea unei noțiuni în doi membri contradictorii.

Această dihotomie o regăsim și în cazul celor mai informați, referitor la realitățile bănățene, oameni din epocă; cei care cunoșteau chiar intim regiunea din punct de vedere geografic, istoric, etnic și cunoșteau în detaliu administrația acesteia etc. De exemplu, Francesco GRISELINI, cel care a locuit în Banat în perioada septembrie 1774 - ianuarie 1777, folosește în titlul cărții sale²⁹ *temeswarer Banats* (l.g.) pentru ca harta topografică anexată aceleiași lucrări să fie intitulată *Tabula Bannatus Temesiensis ...* (l.l.).

Existente în toate epocile și la toate nivelele, **traducerile greșite** ale binomului *Banatus Timisvariensis* / *Banatus Temesiensis* au sporit (și încă mai sporesc!) inevitabil această dihotomie. Este incredibil cum oameni de cultură / știință traduc *Banatus Timisvariensis* drept *Banatul Timișan* și *Temeser Banat* drept *Banat de Timișoara* fără să realizeze că cele două denumiri nu sunt echivalente conceptual. Una se referă la *Timiș* (regiune, comitat, râu) și cealaltă la orașul *Timișoara* (Temesvár, Temeschburg) !

Dihotomia *Banatul Timișoarei* / *Banatul Timișului* a fost o constantă până la începutul secolului XX. De exemplu, la mijlocul secolului XIX apare ciudata construcție administrativă *Woiwodschaft Serbien und Temeser Banat* / *Voi(e)vodatul serbic și Banatul Timișan* dar în majoritatea broșurilor publicate la Paris, în preajma tratatelor de pace de după Primul Război Mondial, se vorbește de *Banat de Temesvar*. În schimb, în Circulara nr. 51 / 1918 a Consiliului Central Național Român cu privire la *alegerile delegațiilor (deputaților) cercuali pentru Marea Adunare Națională Română ce are să fie convocată în scurt timp* (la Alba Iulia -n.m.) se vorbește de *Bănatul* (așa!)³⁰ *Timișan*.

[**inedit**] Această **dihotomie onomastică este elementul caracteristic definitoriu al denumirii Banatului până în secolul XXI**. Încă și azi în cultura de limbă maghiară se folosește *Temesi Bánság* aproape în exclusivitate, în timp ce istoriografia de limbă germană folosește preponderent *Temeschwarer Banat*. **Doar folosirea exhaustivă a termenului *Banat* poate să rezolve definitiv această dihotomie**.

În încheiere aș dori să punctez **câteva dintre concluziile studiilor mele** (mă voi concentra doar asupra celor care au legătură directă cu tema conferinței mele de azi):

- Nu a existat o hotărâre formală a autorităților habsburgice prin care să se fi acordat regiunii numele de **Banat**³¹ după cucerirea din 1716-'18. Ar fi fost și ciudat ca o astfel de hotărâre să existe pentru că, la acea dată, numele exista deja în uz curent de peste 30 de ani (din 1685).
- Prin Tratatul de pace de la Beograd (18.09.1739) are loc și **prima recunoaștere internațională** a numelui **Banat** (Timișorean), la peste jumătate de secol de la prima atestare a acestuia (1685).

²⁹ Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei (FG) care a fost publicată la Wien (1780) cu titlul *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte*.

³⁰ în subdialectul bănățean al limbii române, **bănat** este o stare de durere sufletească în care tristețea și jalea se îngemănează cu părerea de rău și căința. De asemenea, este o varietate de grâu cu bob mare și spic stufos cultivată în Banat. Cu toate acestea, forma **Bănat** este întâlnită și în alte surse documentare.

³¹ sau *Banatus Timisvariensis*, *Banatus Temesiensis* (l.l.) / *Temeschwarer Banat*, *Temeser Banat* (l.g.).

► De-a lungul întregului secol XVIII se folosește constant, și nu doar în limbajul oficial al administrației habsburgice, atât denumirea de *Banatul Timișoarei* cât și cele de *Banat* ori *Banatul Timișului*. De aceea, putem chiar vorbi de o surprinzătoare (pentru mine!) **lipsă de rigoare formală** la nivelul administrației habsburgice. Aceasta se regăsește atât în folosirea mai multor nume pentru aceeași instituție de conducere locală la nivelul Banatului cât și în denumirea teritoriului bănățean, care va fi încorporat administrativ în regatul ungar în 1778. Această surprinzătoare lipsă de rigoare formală se regăsește chiar și la mijlocul sec. XIX când întâlnim și denumiri de genul: *Woiwodina und des* (sic!) *Temeser Banates* sau *Serbien und Temeser Banat*.

► Nu a existat o contracție naturală, în timp îndelungat, în interiorul limbajului, de la forma *Banatus Timisvariensis* la forma simplă *Banatus*. La doar 5 ani de la apariția numelui *Banatus Timisvariensis* (1685) întâlnim deja varianta simplă de *Banat(us)* (~1689-'90). Sunt convins că cercetări viitoare pot chiar reduce această perioadă de timp pentru că apariția formei simple *Banat(us)* a fost favorizată de unicitatea numelui. La acea dată nu mai exista niciunde în lume un alt Banat.

► Chiar dacă forma simplă *Banatus* / *Banat* a apărut încă în 1689-'90, ea nu a reușit să se impună definitiv în decursul secolului XVIII în detrimentul numelor *Banatus Timisvariensis* sau *Banatus Temesiensis*.

► *Banatul (Timișoarei / Timișului)* nu a fost niciodată menționat direct în titulatura oficială a împăratului intrând în categoria "*usw., usw.*"³².

► În nici un moment regiunea bănățeană, definită de Mureș - Tisza - Dunăre - Munții Carpați, nu s-a numit *Țara Banatului* după cum afirmă, fără temeii, Costin FENEȘAN datorită neadecvatei traduceri pe care o face titlaturii administrației bănățene: *Banater Landes-Einrichtungs-Commision* drept *Comisia de organizare a Țării Banatului* și *Banater Landes-Administration* drept *Administrația Țării Banatului*. Și există **6 argumente** puternice pentru care **nu se poate accepta** această **denumire** de **Țara Banatului** (ele sunt detaliate în studiul *Banatus Timisvariensis* **vel** *Banatus Temesiensis* ? și sunt accesibile pe Internet la adresa <http://www.banat.ro/nume.htm>).

► Autoritățile cezaro-crăiești nu au renunțat la folosirea denumirii de *Banat (Timișoarei / Timișului)* odată cu retrocedarea din 1.02.1778. Și autoritățile regatului ungar folosesc numele de Banat (*Bánság, Bánát* în l.m.)³³ chiar și după această dată. Acest fapt este surprinzător pentru că întreaga cultură maghiară a fost (și încă este!) extrem de reticentă în a folosi denumirea de Banat (*Bánság, Bánát* în l.m.) pentru că îl considerau un nume pur habsburgic.

► Artificiala construcție administrativă *Woiwodschaft Serbien und Temeser Banat* / *Voi(e)vodatul serbic și Banatul timișan* (18.11.1849-27.12.1860) a influențat puternic scrierile istoricilor bănățeni din a

³² i.e. *und so weiter, und so weiter* (l.g.) / și așa mai departe (etc.).

³³ cu variantele *Temesi Bánság, Temesvári Bánát, Temesvári Bánság*.

doua jumătate a secolului XIX. Acest fapt a determinat chiar propagarea credinței că și în secolul anterior tot *Temeser Banat* / *Banatul timișan* trebuie să fi fost numele oficial al regiunii.

Pe 6 august 1749, Emmanuel, Freiherr von VOGTHERN, un simplu *Rentmeister*³⁴ în cadrul administrației bănățene, scria din Timișoara – în limba italiană! – împărătesei Maria Theresia despre *questo felice e fertilissimo Bannato*. Sper din tot sufletul ca, și pe viitor, și noi să avem ocazia să scriem și vorbim doar despre acest *fericit și fertil Banat* pe care îl iubim cu toții.

Vă mulțumesc mult pentru atenție și răbdare.

Dacă sunt întrebări din partea auditoriului, în măsura în care pot să răspund, vă stau la dispoziție. Vă rog. [**au urmat circa 20 de minute de întrebări și răspunsuri**]

Sorin FORȚIU

Spl. Nicolae Titulescu

nr. 10A, sc. B, ap. 28

TIMIȘOARA - 300158

Tel. / Fax: (004)0256491181

E-mail: mbusines@banat.ro

Web: <http://www.banat.ro>

³⁴ perceptor, casier, funcționar la ministerul de finanțe -tr.m.